

AFINITATS ARTÍSTIQUES I IDEOLÒGIQUES ENTRE VERDAGUER I ELS VAYREDA

Antònia TAYADELLA

El verdaguerisme dels últims deu o quinze anys ha posat de relleu la dimensió ideològica tant de l'obra com de l'activitat pública de Jacint Verdaguer.¹ No és pas que estudiosos com Ricard Torrents o Joaquim Molas considerin Verdaguer un activista o un ideòleg a la manera, posem per cas, de Jaume Collell, però sí que han fet veure amb els seus estudis com resulta d'incompleta i, fins i tot, tergiversada la imatge de Verdaguer poeta innocent, fora del món i consagrat a la poesia i a la religió. Des del convenciment de la interrelació entre l'escriptor i la seva societat, ha estat explicat com Verdaguer, identificat plenament tant amb l'ideari com amb el programa d'acció del regionalisme conservador *muntanyenc* o *vigatanisme*, es va posar al seu servei i va esdevenir-ne la figura literària més emblemàtica² i, d'altra banda, també ha estat explicat com és des d'aquesta perspectiva que fan sentit i adquireixen la seva veritable dimensió les diverses relacions mantingudes per Verdaguer amb figures cabdals del moviment regionalista, doblades o no d'artista, entre les quals els germans Vayreda d'Olot ocupen un lloc ben destacat.

El propòsit d'aquest treball és, en primer lloc, el d'oferir documentació inèdita o desconeguda que remet directament a les relacions entre Verdaguer i els germans Vayreda i, en segon lloc, el de resseguir la història d'aquestes relacions, amb l'objectiu fonamental de completar-ne dades³ i corregir-ne errors.⁴

1. Vegeu Ricard TORRENTS, «Contribució a l'estudi de la gènesi de *Canigó*, de Verdaguer»; «Sobre els corrents ideològics en el *Canigó*, de Verdaguer»; «Ripoll en el poema *Canigó*»; «*Pàtria* en l'òrbita de *Canigó*» i «*Canigó*, poema nacional» dins *Verdaguer. Estudis i aproximacions*, Vic: Eumo Editorial, 1995, p. 201-287 i «La monografia *Jacint Verdaguer*, de Joaquim Molas: una lectura de les idees de Verdaguer», *Anuari Verdaguer 1987*. Vic: Eumo Editorial/Ajuntament de Barcelona, 1988, p. 228-237; Joaquim MOLAS, «Jacint Verdaguer», dins *Història de la literatura catalana* 7, Barcelona: Editorial Ariel, 1986, p. 223-289 i «El *Canigó*, poema ideològic», dins *Jocs Florals de Barcelona. Any CXXVIII de la seva restauració*. MCMLXXXVI, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1987, p. 65-70.

2. Vegeu, també, Josep M. FRADERA, «Entre la Muntanya i Babilònia: nota sobre el subtrat ideològic del primer Verdaguer», *Anuari Verdaguer 1986*. Vic: Eumo Editorial/Ajuntament de Barcelona, 1987, p. 131-138 i «El *vigatanisme* en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa. (1865-1900)», «Estudi preliminar» a Maties RAMISA, *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat» 1878-1900*, Vic: Eumo Editorial, 1985, p. 19-52 i Jordi CANAL i MORELL / Margarida CASACUBERTA, «Jacint Verdaguer, un poeta al servei del catalanisme conservador», *Revista de Catalunya*, núm. 13 (nov. de 1987), p. 153-168.

3. Les dades conegudes que manejo provenen, en general, tant de documents de primera mà ja editats com de bibliografia secundària: *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Transcripció i notes per J.

La primera dada segura de què disposem a hores d'ara pel que fa a les relacions entre Verdaguer i els germans Vayreda data de 1880: es tracta de la dedicatòria a Joaquim Vayreda, per part de Verdaguer, de «La barretina», elegia patriòtica composta a la Presta el 1879, premiada el 1880 amb l'englantina als Jocs Florals de Barcelona i incorporada, finalment, com a darrer poema de *Pàtria* (1888).⁵ La carta I, publicada *infra*, és, precisament, l'esborrany de la nota d'agraïment que Joaquim Vayreda, ignorant fins feia poc dels mots que el poeta li havia dedicat encapçalant el poema, devia voler fer arribar a Verdaguer —li va arribar, realment?—, el mateix dia que l'havia vist imprès a *La Veu del Montserrat*.

Se'm fa difícil de dir si Verdaguer i Joaquim Vayreda ja s'havien conegut personalment amb anterioritat a 1880; però el cas és que el pintor s'adreça al poeta en termes de «molt estimat amic». Es tracta només de pura retòrica? Aquest tractament, resultaria escaient sense la coneixença personal, sense ni tan sols relació epistolar i únicament partint de l'existència d'amics comuns o, senzillament, de l'admiració distant? Els especialistes no coincideixen a l'hora de precisar el moment d' inici de les relacions directes entre un i altre: d'una banda, Joan Carreres és l'únic d'afirmar que Verdaguer havia conegut Joaquim Vayreda a la Presta l'any

M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas, Barcelona: Editorial Barcino, 1959-1993 [11 vols.]; Jacint VERDAGUER, *Excursions i viatges*. Estudi introductori i edició a cura de Narcís Garolera, Barcelona: Editorial Barcino, 1991-1992 [3 vols.]; Josep Maria de CASACUBERTA, «Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques», dins *Estudis sobre Verdaguer*. Barcelona: Eumo Editorial/Editorial Barcino/IEC, 1986, p. 151-220; Ricard TORRENTS, *Verdaguer. Un poeta per a un poble*, Vic: Eumo Editorial, 1995. (Vegeu, també, nota 1).

4. Pensant en errors, m'estic referint especialment a la monografia de Jordi À. CARBONELL PALLARÈS i Jordi GONZÁLEZ LLACER, *Joaquim Vayreda*, Sabadell: Editorial Ausa, 1993. A més de les objeccions que ja van fer a aquesta obra Teresa PLANAGUMÀ i Joan SALA («Vayreda: una ocasió malaguanyada», *L'Avenç*, núm. 186 (novembre 1994), p.61-62) —replicades, amb ben poca solidesa, per Jordi À. CARBONELL a «Algunes esmenes a la recensió del llibre *J. Vayreda*», *L'Avenç*, núm. 188 (gener 1995), p. 61-62—, n'hi podria afegir d'altres. Centrant-me, únicament, en les relacions Verdaguer-Joaquim Vayreda, s'afirma, ben erròniament, que Verdaguer va passar una temporada a Olot «pels volts del 1883 o el 1884» i que «poc temps després, Mossèn Cinto va dedicar-li significativament el seu poema *La barretina*» (p. 158) —dedicatòria que data, en realitat, de 1880.

5. Vegeu, en relació amb el poema «La barretina», en el marc de *Pàtria*, els següents estudis de Ramon PINYOL i TORRENTS: «*Pàtria*: síntesi i balanç d'una etapa», *Anuari Verdaguer 1988*, esp. p. 26-27 i «*Pàtria*, de Jacint Verdaguer. Edició crítica», tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1992, esp. p. 452-464. A la seva tesi, Pinyol assegura que Verdaguer va escriure «La barretina» durant l'estada a la Presta, l'estiu de 1879 i recorda com el mateix poeta, en una de les cartes d'*En defensa pròpia*, n'explica les circumstàncies, que ara trobo interessant de recordar: «Allí, mentres ell [Claudi López] s'entretenia dibuixant rònegues cases, rouredes y penyals, jo al costat seu escrivia *La Barretina*, que es senzillament la historia d'un home de Prats de Molló, qui, havent en sa minyonesa anat a aprendre de fer barretines a Olot, y havent-ne posada botiga en lo Vallespir, hagué de plegar lo ram per falta de feyna y allavors feya de banyer en la Presta» (p. 452). Tot i que el manuscrit més antic del poema estigui datat a la Presta el 12-IX-1879, en la seva versió impresa Verdaguer hi va estampar la data de 1880, la qual cosa fa concloure a Pinyol que el poema va ser, de fet, acabat aquell any, per tal de poder-lo presentar als Jocs Florals.

1879.⁶ No és pas que la possibilitat no resulti versemblant: sembla ser que Joaquim Vayreda anava sovint a la Presta, en el terme de Prats de Molló, al Vallespir una de les ciutats on, en companyia del també pintor olotí Josep Berga i Boix, s'havia exiliat durant la darrera carlinada (1872-1876); per altra part, l'estiu de 1879, va ser la primera vegada que Verdaguer va acompanyar Claudi López, segon marquès de Comillas, a prendre les aigües en aquest balneari situat a la falda del Canigó. Si les coses haguessin anat d'aquesta manera, caldria suposar que Verdaguer va dedicar «La barretina» a Joaquim Vayreda, entre d'altres coses arran d'haver-lo conegut en el mateix indret on havia compost el poema.

D'altra banda, una altra línia interpretativa, que es decanta per creure que la coneixença personal entre Verdaguer i els Vayreda no es va escaure fins el 1884, considera que el poeta va dedicar «La barretina» a Joaquim Vayreda pel que aquest representava, amb la qual cosa la dedicatòria adquiriria una significació emblemàtica. És d'aquest parer Ricard Torrents, que veu «La barretina» com un dels textos verdaguerians que condensa millor

la posició ideològica i sentimental d'aquelles famílies que havien participat en les lluites del segle XIX amb els ideals de Fe i Pàtria, que encara conservaven viu el sentiment de pertinença a un mateix poble «escamarlat» damunt del Pirineu i que resistien malament a l'avenç de la modernitat. A qui millor que a un representant dels Vayreda, que havien participat activament en guerres per a recuperar el Rosselló i en guerres «intraespanyoles» per a defensar la identitat de Catalunya, podia Verdaguer dedicar aquella elegia patriòtica que sota el símbol de la barretina plorava la pèrdua d'un territori, d'una llengua, d'uns costums i d'una fe? Era el Verdaguer que havia après del romàntic Milà i Fontanals el valor simbòlic de la barretina i amb el gest simbòlic de cofar-se amb la barretina havia provocat la societat barcelonina dels Jocs Florals de 1865.⁷

En la mateixa línia se situen també Jordi Canal i Margarida Casacuberta, els quals interpreten les relacions entre Verdaguer i els Vayreda en el marc de l'activisme regionalista, sense puntualitzar-ne, però, les qüestions cronològiques.⁸

El problema que els diversos estudiosos han deixat pendent fins ara ha estat fixat amb tota pulcritud per Ramon Pinyol, de qui manllevo les següents paraules:

Tant Torrents com Casacuberta i Canal remarquen la relació personal de Verdaguer amb els Vayreda a partir de més o menys 1884, però cal tenir present que la dedicatòria és de 1880, moment en què no ens consta que existís aquesta relació i tampoc no sabem si

6. Joan CARRERES. «Excursions de Verdaguer per terres gironines», *Revista de Girona*, núm. 159 (juliol-agost 1993), p. 45. Agraïxo a l'actual capellà custodi del santuari de la Mare de Déu del Mont una conversa telefònica a propòsit d'aquest tema, en què va confirmar-me que la seva opinió que Verdaguer i Joaquim Vayreda s'havien conegut a la Presta l'any 1879 no es fonamentava pas en cap document, sinó en una pura deducció de dades.

7. Ricard TORRENTS. «Sobre els corrents ideològics...», p. 246.

8. Jordi CANAL i MORELL/Margarida CASACUBERTA. «Jacint Verdaguer...», esp. p. 164.

aleshores els Vayreda ja havien realitzat una tasca, poc o molt coneguda, en el camp de l'activisme esmentat [...]. Mentre no s'estudiïn més a fons aquestes qüestions i se'n precisin millor les coordenades cronològiques, potser no caldria passar de conjecturar que Verdaguer hagués dedicat el poema a Joaquim Vayreda mogut per la gran fama de què gaudia ja aleshores el pintor, la temàtica paisatgística i de costums tradicionals del qual prou devia abellir el nostre poeta, que es trobà justament amb una anècdota real d'un barretinaire que havia après l'ofici a Olot, on Vayreda havia creat una escola i un centre d'atracció per als pintors que constitueix, tot sigui dit de passada, un cas ben singular de descentralització artística.⁹

En efecte, un cop acabada la darrera guerra carlina, Olot va viure una etapa d'esplendor com a nucli artístic, bàsicament generat pel Centre Artístic, creat i presidit per Joaquim Vayreda, al llarg dels seus anys d'existència (1869-1884) i, també, per l'Escola de Dibuix, dirigida per Berga i Boix des de 1877. La col·laboració d'aquestes dues entitats va fer possible, de 1877 a 1883, l'organització d'exposicions artístiques de caràcter anual, amb participació dels millors pintors catalans del moment, que van comportar per a Olot el seu període més puixant de vida artística.¹⁰ L'any 1891, les exposicions van ser repeses, però no a càrrec del Centre Artístic, que havia desaparegut, sinó del Centre Catalanista, institució de caràcter ja clarament regionalista, fundada igualment per Joaquim Vayreda, l'any 1887.

Del que no hi ha dubte és que el Joaquim Vayreda a qui Verdaguer va dedicar «La barretina» el 1880, i a qui tal vegada havia conegut l'any anterior, era ja un pintor famós i cotitzat, que exposava a la Sala Parés i que, fins i tot, havia exposat unes quantes vegades a París; més encara, l'època en què Joaquim Vayreda va pintar i vendre més quadres es correspon als anys 1879-1881, en plena febre d'or, just abans del crac borsari.¹¹ Verdaguer, per la seva banda, havia ja assolit en aquell moment la condició de primera figura de la literatura catalana restaurada, arran d'haver estat premiat als Jocs Florals de Barcelona de 1877 per *L'Atlàntida*, poema del qual publicaria la versió definitiva l'any següent. Enllestit, finalment, el seu gran poema èpic, que tants esforços i tant de temps li havien comportat, i closa amb ell la seva llarga etapa de formació, Verdaguer iniciava la que havia de constituir la seva etapa de plenitud, la seva època daurada d'èxits literaris, a l'ombra protectora d'Antoni López, marquès de Comillas.

Seria precisament acompanyant al balneari Claudi López, fill del marquès, que Verdaguer va fer la seva segona estada a la Presta, l'estiu de 1880. Si durant les vacances de l'any anterior el poeta havia fet la seva primera ascensió al

9. Ramon PINYOL i TORRENTS. «Pàtria, de Jacint Verdaguer...» p. 454.

10. Vegeu Joan SALA i PLANA. *El Centre Artístic d'Olot*, Olot: Llibres de Batet, 1992.

11. Sobre Joaquim Vayreda, vegeu Rafael BENET, *Joaquim Vayreda. Antecedents. L'ambient. L'home. L'artista*, Barcelona: Publicacions de la Junta Municipal d'Exposicions d'Art, 1922, i Joan SALA i PLANA. «La pintura a Olot al segle XIX»: Berga i Boix i els germans Vayreda», tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1990 —que, a part de l'estudi, conté el catàleg més complet de l'obra d'aquests pintors.

Canigó, ara va veure cristal·litzada la idea de centrar-hi un poema. Com és sabut, a partir d'aquell moment i fins al 1884, Verdaguer va emprendre de manera sistemàtica diversos pelegrinatges pirinencs en funció del seu nou poema èpic, a l'encalç de tota mena de dades, des de botàniques i toponímiques fins a llegendes i cançons populars. Així, l'interès pel Pirineu va resultar indestruïble de l'elaboració de *Canigó*. Un cop aconseguits els itineraris més llargs de 1882 i 1883, l'estiu de 1884 Verdaguer va passar unes quantes setmanes al santuari de la Mare de Déu del Mont amb l'objectiu fonamental de fer la revisió definitiva del poema. Durant aquella estada de Verdaguer al Mont, es van intensificar les seves relacions amb intel·lectuals i artistes de les comarques gironines, entre els quals figuraven, i ben a primer pla, els germans Vayreda.

Deixant de banda el cas de la relació Verdaguer-Joaquim Vayreda, podria molt ben ser que datés de 1884 l'amistat entre Verdaguer i un altre germà Vayreda, Estanislau, de qui el poeta ja en devia haver llegit alguna obra. És prou sabut que durant la seva estada al santuari del Mont, el poeta va fer diverses escapades al Noguer de Segueró, convidat pel farmacèutic expert en botànica,¹² fins a l'extrem que el Noguer va esdevenir, de fet, la seva segona residència —on havia de tornar l'estiu de 1885. També és conegut que d'Estanislau Vayreda, Verdaguer en va obtenir diverses informacions sobre plantes i flors, que li serien ben útils de cara al poema que tenia entre mans.¹³

En canvi, el que resulta desconegut és que Verdaguer, a començaments d'octubre de 1884, acabat de tornar a Barcelona procedent del Mont, enviés a Joaquim Vayreda la carta publicada *infra* amb el número II i, molt probablement també, la versió del cant I de *Canigó* publicada *infra* amb la inicial A. Aquests materials —als quals s'haurien d'afegir les cartes III, IV i V— revesteixen prou importància, ja que, d'una banda, mostren l'estat de redacció del primer cant del poema en aquell moment clau de l'estiu de 1884 i, de l'altra, donen a conèixer que el poeta va demanar a Joaquim Vayreda la il·lustració del seu *Canigó*: aquest és, sens dubte, el tema més important que susciten les cartes que editem a continuació. La proposta feta per Verdaguer, lamentablement i per raons que desconec, no va passar de l'estadi de les primeres provatures; però que devia tractar-se d'una cosa important per a ell es pot deduir de la seva insistència epistolar de tot un any, de l'octubre de 1884 a l'octubre de 1885.

Amb l'aparició de *Canigó* a finals de 1885, a jutjar pels documents exhumats fins ara, es clou l'etapa més intensa de les relacions entre Verdaguer i Joaquim i

12. Estanislau Vayreda estava emparentat amb la família del Noguer de Segueró: «L'any 1884 el jove amo del Noguer no ha fet encara els divuit anys. En fa quatre que és orfe. Viu amb ell a la casa Estanislau Vayreda, amb tres fills: Pere, Joaquim i Concepció. Fa tres anys que morí la seva esposa, germana de Joan Noguer...». (Modest PRATS / Joan CARRERES, *Verdaguer a la Mare de Déu del Mont*, Salt: Edicions del Pèl, 1984, p. 11).

13. Casacuberta i Torrent i Fàbregas fan constar en una nota a la carta núm. 536 de l'*Epistolari*... (vol. V, p. 129) que a la biblioteca de Verdaguer hi figuraven diverses obres d'Estanislau Vayreda: *Plantas notables por su utilidad ó rareza que crecen espontáneamente en Cataluña, ó sea, Apuntes para la flora catalana* (1879), *Nuevos apuntes para la flora catalana* (1882), *Catálogo de la flora de la Vall de Núria* (1882) i *Fauna ornitológica de la provincia de Gerona* (1883).

Estanislau Vayreda.¹⁴ Un cop enllestit el poema, Verdaguer va deixar de sentir interès per visitar les contrades pirinenques. Més en general, allò que va decaure va ser el seu costum de viatjar, especialment després de l'anada a Terra Santa el 1886, i la consegüent crisi espiritual. Tanmateix, el contacte epistolar entre Verdaguer i Joaquim Vayreda es va tornar a reprendre, esporàdicament, l'any 1890, en un rerefons que remet com mai a la causa regionalista: el poeta vigatà és convidat per Joaquim Vayreda a presidir els primers Jocs Florals d'Olot (vegeu, *infra*, carta núm. vi),¹⁵ una de les moltes activitats del Centre Catalanista, adscrit nominalment a la Lliga de Catalunya a partir de 1889. Empès per la causa regionalista, Joaquim Vayreda presidiria el Centre Catalanista d'Olot fins a la seva mort, el 1894, i, a més, arribaria a ser diputat provincial i vice-president de la primera Assemblea de la Unió Catalanista, que, el 1892 a Manresa, elaboraria les famoses *Bases* —episodi que serviria, per cert, de cloenda de la novel·la *Tres generacions*,¹⁶ que el pintor d'Olot sentiria la necessitat d'escriure per difondre el seu ideari. Ja ha estat remarcat fins a quin punt Joaquim Vayreda va ser una figura clau en relació amb la consolidació del regionalisme olotí, el moment àlgid del qual es va escaure entre 1889 i 1894. D'altra banda, les principals plataformes d'expressió pública i de propaganda ideològica del Centre Catalanista —*L'Olotí* (1890-1898) i els Jocs Florals d'Olot (1890-1921), a més de les exposicions artístiques— han estat posades en relació amb la instrumentalització del fet literari propugnat per la doctrina regionalista.¹⁷

Ara per ara tenim ben poca constància documental de com es van desenvolupar les relacions entre Verdaguer i els germans Vayreda al llarg de la dècada dels noranta. Hi ha, però, dos fets clau que, per força, les havien de marcar: la mort de Joaquim, el germà amb qui el poeta sembla haver mantingut un major grau d'a-

14. Amb les cartes d'agraïment enviades a Verdaguer per Joaquim i Estanislau Vayreda amb motiu d'haver rebut, un i altre, un exemplar de *Canigó* es clou l'etapa més intensa de les relacions entre Verdaguer i aquests dos germans Vayreda. (Vegeu *Epistolari de Jacint Verdaguer*, cartes núms. 510 [De Joaquim Vayreda a Verdaguer, Olot, 6-i-1886] i 536 [D'Estanislau Vayreda a Verdaguer, El Noguer de Segueró, 17-ii-1886]). De la resta de la dècada dels vuitanta, només és conegut el fragment d'una carta de Verdaguer a Estanislau Vayreda (*Epistolari...*, carta núm. 769 [Barcelona, primera desena d'octubre de 1889]). Verdaguer, en carta-pèsam per la mort d'Estanislau, adreçada a Marià Vayreda, recorda que havien simpatitzat molt durant la seva estada al Mont (*Epistolari de Jacint Verdaguer*, carta núm. 1475).

15. La carta de resposta de Verdaguer a Joaquim Vayreda (datada a Barcelona el 2-ix-1890), excusant-se de no poder assistir al certamen literari olotí, ha estat editada més d'una vegada: *I Certamen Literari d'Olot 1890*, Olot, 1891, [s. p.]; *Epistolari de Jacint Verdaguer*, carta núm. 809; Margarida CASACUBERTA/Lluís RIUS, *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)*, Olot: Editora de Batet, 1988, p. 20, n.6.

16. Vegeu Teresa PLANAGUMÀ i NOGUÉ, «*Tres generacions: la novel·la inèdita de Joaquim Vayreda*», dins *Congrés Internacional d'Història «Catalunya i la Restauració»*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 463-466 i Antònia TAYADELLA, «*Tres generacions*, de Joaquim Vayreda i l'Escola d'Olot», pròleg a Joaquim VAYREDA i VILA, *Tres generacions*, Olot: Llibres de Batet, 1993, p. 9-19.

17. Vegeu Narcís SELLAS, «*Marià Vayreda i els corrents estètics a Olot (1877-1903)*», Olot, 1984 [inèdit] i Margarida CASACUBERTA/Lluís RIUS, *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)*, Olot: Editora de Batet, 1988.

mistat, i la tragèdia de Verdaguer, que va anar desgranant les seves denes de dolor, de 1893 a 1895 de La Gleba estant i, entre 1895 i 1897, des de Barcelona.

En un moment crític com aquell, en què fins i tot antics amics van dubtar poc o molt d'ell, la publicació a les pàgines de *L'Olotí* de l'any 1896¹⁸ d'un article intitulat En defensa de Mossen Jacinto Verdaguer pren el valor d'una presa de partit a favor del poeta, considerat sense pal·liatius el millor escriptor de Catalunya. L'article, signat amb la inicial C., podria ser atribuït a Marià Vayreda en la mesura en què al llarg dels anys noranta signava amb inicials diverses moltes de les seves col·laboracions en aquesta publicació olotina; però, en aquest cas concret, l'estil ho sembla desmentir. Sigui de qui sigui l'article, el que és segur és que devia comptar, com a mínim, amb l'aprovació de Marià Vayreda, principal artífex de *L'Olotí*. No resulta pas gens sorprenent que, en els últims anys de la seva vida, Verdaguer incrementés la relació amb Marià, el germà petit dels Vayreda que va mirar de contrarestar el buit que havia deixat la mort del germà gran, amb la qual cosa va acabar jugant també un paper important en relació amb el regionalisme olotí. Entre Verdaguer i Marià Vayreda hi va haver igualment sintonia ideològica —com demostra, per exemple, la carta de felicitació del poeta per la publicació de *Sang nova*—¹⁹ i, a més, s'hi sumaria en aquest cas la coincidència en una mateixa forma d'expressió artística, la literària, encara que tantes diferències els separeassin com a escriptors.

Pel que fa a Marià Vayreda, no sembla pas que la dèria per la literatura fos de sempre, com en Verdaguer, sinó més aviat un fenomen dels darrers anys de la seva vida.²⁰ Amb algun precedent en castellà, la trajectòria literària de l'autor olotí s'inicia, definitivament en català, el 1890, però no és fins al 1898 —cinc anys abans de morir— que publica la seva primera obra extensa, els *Records de la darrera carlinada*. L'aparició d'aquesta obra, molt ben acollida per la seva originalitat i, encara més, per la qualitat de la seva llengua i estil, va convertir Marià Vayreda, gairebé de cop i volta, en un autor valorat com un dels narradors més importants de l'època. Després vindrien les novel·les: *Sang nova* (1900) i *La punyalada* (apareguda, pòstumament, el 1904). La valoració de Marià Vayreda com a escriptor d'ideari regionalista li va comportar, entre altres coses, que la seva presència fos sol·licitada com a membre de jurats literaris, el primer dels quals va ser l'organitzat pel Foment Regionalista de Berga per Sant Joan de 1901. M'estic referint al Primer Certamen Literari de Berga, el jurat del qual va estar integrat per Jacint Verdaguer com a president, els vocals Narcís Oller, Marià Vayreda —aleshores vicepresident de la Unió Catalanista— i Josep Cardona, i, finalment, Àngel Salabert, com a secretari.

18. *L'Olotí*, 2-II-1896, p. 49-51.

19. En aquesta carta, datada a Barcelona el 3-II-1901, Verdaguer diu a Marià Vayreda que ell també vol allistar-se a la confraria de la «sanch nova», i el felicita per la novel·la, obra d'un bon català i un bon cristià. Aquesta carta ha estat editada diverses vegades: P. Nolasco de El Molar, «Verdaguer y Mariano Vayreda», *Pyrene*, any VI, núm. 46 (1954), p. 1242; Agustí PUIGSERVER, *Lletres a Marià Vayreda*, Olot: Biblioteca Olotina, núm. 63-64, 1955, p. 48; *Epistolari de Jacint Verdaguer*, carta núm. 1447.

20. Vegeu Antònia TAYADELLA. «L'atzavara no floreix fins que velleja. Aproximació a la trajectòria literària de Marià Vayreda», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXVII, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 153-169.

Verdaguer i Marià Vayreda no només van coincidir enmig d'altra gent a Berga, sinó que van compartir part del viatge d'anada, l'efectuat en tren entre Manresa i la capital del Berguedà. D'aquell moment, i de la visió admirada que Marià Vayreda tenia de Verdaguer, se n'ha conservat un testimoni excepcional: un text inèdit escrit pel novel·lista d'Olot poc després de la mort de Verdaguer, que en teoria havia de servir de pròleg a una de les obres premiades en el certamen de Berga, la *Memoria històrica-descriptiva del Santuari de Ntra. Sra. de Queralt*, de Mn. Bonaventura Ribera.²¹

D'aquest text,²² un dels últims que Marià Vayreda devia escriure, en transcrib fidelment —amb només retocs a la puntuació— la part dedicada a Verdaguer, situada al començament de tot. Prescindeixo, en canvi, del gruix referit directament a l'obra que havia de prologar, per considerar-lo fora de lloc:

Un any y dias fa justament d'una¹ tarda xafagosa en que² baixava à la estació de Manresa pera pendre la modesta via de Berga hont me dirigia convidat pels bons amichs d'allí que, atribuintme merits que no tinch, volgueren ferme del Jurat calificador³ de les composicions del seu certamen literari. Aquella darrera etapa de⁴mon viatge tenia pera mi'l grandissim atractiu de ferla en companyia del mestre y bondados⁵ amich Mossen Cinto, que era president del esmentat jurat.⁶ En efecte, degut a l'exquisida amabilitat dels amichs de Berga, ocupàrem⁷ un compartiment de⁸ primera de la forma⁹ y grandaria d'una¹⁰ escaparata d'argenter, omplintlo de gom à gom el gran poeta, cual sol recort ompla [...] ¹¹altre amich y jo.

Era la darrera sentada que havia de fer ab aquell home incomparable, qui pochs mesos despres havia de posarse malalt pera no reixirne mes, y que ja allavors semblava dur pintada la creu¹² roja ab que ls carboners de les montanyes que ell tan havia cantat marcan les soques destinades al sacrifici de la dextra.

Recordo perfectament sa fesomia tan sencilla y bondadosa, tan *pagesivola*, destacantse per silueta sobre l march lluminos de la finestra, sempre ab la mirada fita a les montanyes, á les masies y á les riberes del Llobregat, que semblavan xuclarli l'anima sugerintli aquella sa peculiar conversa, un poch aixuta y curta, pero precisa, brillant y substanciosa com la del Evangeli, ab aquella puresa de diccio tan lluny dels¹³ defectes y pobreses

21. L'únic exemplar que vaig poder consultar a Barcelona d'aquesta obra (publicada a l'Estampa La Renaixensa, Barcelona, 1904), va ser l'existent a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. Com que em va fer l'efecte que hi faltaven les pàgines inicials, que podien molt ben ser les corresponents al pròleg de Marià Vayreda, vaig mirar de localitzar-ne d'altres exemplars. Gràcies a Pere Farrés, que va consultar l'exemplar existent a la Biblioteca Episcopal de Vic, i a Núria Paule, el de la Biblioteca Popular Ramon Vinyes i Cluet, de Berga, vaig arribar a la conclusió que l'obra havia sortit al carrer sense cap pròleg.

22. Ms CV5/50 de la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot. La totalitat del document consta de sis fulls de 24'50 x 15'75 cms., escrits per tots dos costats excepte en una ocasió, amb lletra tremolosa i nombroses correccions. De 1985 ençà, he d'agrair a la Biblioteca Municipal d'Olot, i, en especial, a la seva directora Carme Simon, les facilitats amb què m'han deixat consultar el llegat Marià Vayreda, dipositat en aquesta biblioteca pública per un document de cessió signat per Maria del Tura Vayreda i Aulet, filla de l'escriptor, el 16 de març de 1985. També li agraeixo a ella en el record, i al seu fill Marian Oliveras i Vayreda, l'accés a la casa familiar de l'autor a qui vaig dedicar la meua tesi doctoral.

del llenguatge familiar en que cayem casi tots els catalans, fins aquells que l'escriuen be.

Grans merces, Deu li pach, visca molts anys!, eran les formules de remerciament que ab el seu somris d'un ascetisme acabat [...] ¹⁴ ab les persones que en les parades del tren venian a oferirli els seus serveis y respectos o volian obsequiarlo ab refrescants ó fruites.

¿Perque m'entretinch a consignar aquests recorts del gran poeta que acabem de perdre ni que te que veure ab la prologacio de la obra que tinch al devant? Per varies rahons: primera, perque, com he dit avans, aquella fou la darrera sentada que ab ell tingui, ja que en els curts dies que estiguerem á Berga segrestats un y altre per la may prou ponderada amabilitat dels amichs d'aquella encontrada, ¹⁵ fins que'ns despedirem per sempre mes en la terra, poch ó gens poguerem ja intimar, y'm plau aprofitar aquesta ocasió pera dedicarli el modest testimoni de la meua admiracio sense limits, reconstruint aquells recorts mes grats avuy per la ¹⁶ desgraciada seguritat de que no's ¹⁷ renovaran may mes; y, segonament, perque siguent Mossen Cinto primerament encarregat d'escriure aquest prolech al bon amich autor de la obra, Mossen Bonaventura Ribera, me traspasa ¹⁸ aquesta tasca cuan encara aquell lluytava entre la vida y la mort, fundantse enginyosament en ¹⁹ l'argumentació de que, inutilisat el president del Jurat que distingui la obra, era'l Vispresident á qui tocava omplir el baucís ²⁰ que deixava aquell, com si la proporció de merits establerta per Deu hagues de tenir relacio ab la clasificacio de categories feta per la bondat dels amichs.

1. Var. ant. ratllada «que en una».

2. Var. ant. ratllada «arribava».

3. Var. ant. ratllada «que havia de jutjar».

4. Var. ant. ratllada «del p[...]».

5. Var. ant. ratllada «caris[...]».

6. Var. ant. ratllada «calificador», després de *jurat*.

7. Var. ant. ratllada «que ns posaren».

8. Var. ant. ratllada «á la [mot il·legible]».

9. Var. ant. ratllada «[mot il·legible]».

10. «una», repetit dos cops per error.

11. Mot il·legible.

12. Var. ant. ratllada «sentencia».

13. Var. ant. ratllada, situada entre *substanciosa* i *defectes*, «com la de tot gran mestre. Era dels pochos catalans que havia arribat á introduir dins el llenguatge familiar aquella puresa. Enamorat de la puresa de la llengua havia lograt corretgirne els».

14. Mots il·legibles.

15. Var. ant. ratllada «[...] Berga».

15. Var. ant. ratllada «ab la».

16. Var. ant. ratllada «son ls darrers».

18. Var. ant. ratllada, a continuació «[...] bondadosament».

19. Var. ant. ratllada, a continuació «que».

20. Var. ant. ratllada «son vuit».

Aquesta evocació de Verdaguer no va pas ser l'únic homenatge que el novel·lista olotí va dedicar al poeta. Crec que el més important se situa en el centre mateix de la pròpia creació literària: el *Canigó* constitueix l'hipotext fonamental de l'obertura de *La punyalada* —la millor novel·la de Marià Vayreda—, la redacció de la qual es concentra, precisament, en els anys 1901-1902, els mateixos en què tots dos escriptors van acabar tenint més tracte. Però aquest, en tot cas, ja és tema per a un altre article.

Sis cartes inèdites entre Verdaguer i Joaquim Vayreda

En aquest apartat són editades sis cartes inèdites creuades entre Jacint Verdaguer i Joaquim Vayreda de 1880 a 1890, quatre provinents del llegat Joaquim Vayreda,²³ i dues del fons Verdaguer-Panadès.²⁴

Seguint els criteris de l'*Anuari Verdaguer*, en consonància amb els aplicats per Casacuberta i Torrent a l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, transcripció dels textos de forma literal, bo i regularitzant-ne la puntuació i l'ús de majúscules i minúscules, així com el de cometes i cursiva per als títols.

I

[Olot, 1880]

Mossen J. Verdaguer:

Molt estimat amic y revd. capellà; estranyarà que fins ara no hagia sapigut que s'hagues servit dedicarme la inspirada y hermosa poesia «La barretina» premiada en los darrers Jochs Florals de Barcelona.¹

Cert qu'es de estranyar, majorment havent jo mateix sentit fer grans elogis de dita cansó; mes aqueix es lo fet.

Tant prompte he tingut esment d'aixo que he fet medis per procuràrmela, y esperava la pròxima vinguda de nostre comu amic Mn. Collell per demanarli que me la fes a mans, cas de no haverla obtinguda encara, a fi de poderli fer quatre rallas.

Avuy l'he vista estampada en «La Veu del Mon[t]serrat»,² confirmantme en lo que se m'havia dit de paraula; avuy donchs

me toca demostrarli mon agraïment per tal distinció, y³

Joaquim Vayreda

23. Agraeixo al Sr. Jordi VAYREDA i BOFILL, actual propietari del llegat del seu avi Joaquim Vayreda, que m'hagi donat tota mena de facilitats per treballar còmodament a casa seva.

24. Dono les gràcies a la Societat Verdaguer per haver-me fet conèixer les dues cartes que conté el fons Verdaguer-Panadès escrites per Joaquim Vayreda a Verdaguer. D'altra banda, vull fer constar també el meu agraïment a la família Verdaguer-Panadès per permetre'm de reproduir-les. Sobre aquest fons, vegeu Josep M. SOLÀ i CAMPS/Ricard TORRENTS, «El fons Verdaguer-Panadès, una nova i valuosa aportació a l'epistolari verdaguerià», *Anuari Verdaguer* 1989, p. 21-36.

Ms CJV1 V/28 del llegat Joaquim Vayreda.

1. «La barretina» va ser premiada als Jocs Florals de Barcelona de 1880, i amb aquest premi Verdguer va obtenir el mestratge en gai saber.

2. «La barretina. Cansó del últim barretinayre de Fransa, dedicada al pintor olotí D. Joaquim Vayreda» va ser publicada a *La Veu del Montserrat* l'any III, núm. 39 (25-IX-1880), p. 321-322. Aquesta data permet, doncs, d'assegurar que l'esborrany de la carta pot datar del mateix dia o de poc temps després.

3. Ratllat l'inici de mot: «cr».

II

†

Barcelona, 5 octubre 1884

Carissim amich:

Fins ara no he tingut una mica al meu gust lo primer cant del Canigó, que adjunt li envío.¹ Veja si li agrada y s'anima à donar vida ab son pincell privilegiat à mon segon poema, que'm plauria publicar d'aquí à un any.

*Memorias a sos germans y als senyors del Noguer, de qui guardo tan bons recorts.²
Mane y dispose de son afm. amich y servidor*

Jacinto Verdguer, Pbre.

S./C.

Canuda, 14-2.

Ms CJV1 V/35 del llegat Joaquim Vayreda.

1. Estic pràcticament convençuda que la versió del cant I de *Canigó* que Verdguer fa arribar en aquest moment a Joaquim Vayreda podria molt ben ser la que actualment està catalogada amb el número de manuscrit CV5/46 del llegat Marià Vayreda, conservat a la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot, més que no pas la còpia, fragmentària, d'aquest mateix cant conservada en el llegat Joaquim Vayreda (Ms CJV3/15). Totes dues versions són editades *infra*.

2. S'està referint a Joan Noguer, amo del Noguer de Segueró, a Mn. Felicià Noguer i, probablement també, a Estanislau Vayreda. Verdguer havia visitar el Noguer durant la seva estada al Mont, l'estiu de 1884.

III

†

[carta ni localitzada ni datada]

Amich y senyor:

Al moment de rebre sa molt grata lletra, demaní à Fransa fotografias de Sant Martí de Canigó, y l'párroco del Vernet' m'envia les que li remeto. Lo lloch de la escena del primer cant està sota hont es lo monastir, vers lo lloch que yo li assenyaló en la fotografia. Allí hi ha una hermita moderna, arruinada; de la primitiva no n queda res.

Abuy he vist al S. Puigari² y no te inconvenient en donarli los datos que necesite V. per l'illustracio de ma llegendra. La vinguda de las fotografias y la mort y malaltia d un company de casa, m han fet retardar la resposta. Altre dia seré mes exacte. Memorias a sos bons germans y dispoze de son afim. en Jesus,

Jacinto Verdaguer, Pbr.

La fotografia mes estreta y llarga es la de la silueta del Canigó, mirat desde Vernet. La que no li servezca, tinga la bondat de guardar la per mi.

Ms CJV1 V/34 del llegat Joaquim Vayreda. Tot i que, segons la catalogació d'aquest llegat, aquesta carta no datada és situada amb anterioritat a l'escrita el 5-X-1884, resulta lògic de pensar, si atenem el contingut, que és posterior.

1. No puc precisar el nom del rector del Vernet a què fa referència Verdaguer. És probable que es tracti del que Verdaguer hi degué conèixer a mitjans de juliol de 1883, durant els seus itineraris pirinencs relacionats amb la gestació del *Canigó*. (Vegeu CASACUBERTA, *op. cit.*, p. 186 i *Epistolari de Jacint Verdaguer*, carta núm. 361, amb les corresponents notes).

2. S'està referint, segurament, al militar i erudit Antoni Puiggarí (Perpinyà 1815-1890), que deixà inèdits diversos estudis de gramàtica i literatura catalana i tingué influència sobre els estudis històrics rossellonesos. (Per tal de contextualitzar les relacions entre Verdaguer i els intel·lectuals rossellonesos, veg.: August BOVER i FONT, «*Pàtria i les relacions nord-catalanes de Jacint Verdaguer*», *Anuari Verdaguer* 1988. Vic: Eumo Editorial/Ajuntament de Barcelona, 1989, p. 213-226; Lluís CREIXELL, «*La Renaixença al Rosselló*», dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1992, p. 57-82; i Joan TORRENT i FÀBREGAS, «*Canigó i el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló*», *Anuari Verdaguer* 1992. Vic: Eumo Editorial/Ajuntament de Barcelona, 1993 p. 191-203).

IV

Olot, 21 agosto 1885

Sr. D. Jacinto Verdaguer

Muy Sr. mio y respetable amigo: mi apreciado cuñado D. José Casabó, á quien creo conosco V. en Madrid el invierno ultimo, hace un tiempo que está trabajando para que se le nombre Abogado de la C^a de Ferrocarriles del Norte y, en ocasion de hablarme de este asunto é indicandome lo mucho que le convendria para dicho objeto una recomendacion de los S. Lopez y Guell, he recordado á V. creyendo que mejor que nadie podria proporcionarsela.

De momento estimaria de V. una contestacion franca acerca de si cree posible complacerme, á lo que le quedaria agradecido, y en cuyo caso cuando regrese en Madrid mi cuñado y recibida la contestacion de V. me permitiría molestarle de nuevo para suplicarle la forma y personas por¹ quienes convendri[a] la recomendacion.

Deseando no tenga V. novedad y rogandole me dispense mi franqueza, quedo como siempre su af^e amigo y SS.

Joaquin Vayreda

P.D. Reservo para otra ocasion el hablarle de lo hecho sobre su 1r Canto del Canigó que se sirvió mandarme.

Carta 640,1-640,2 del fons Verdaguer-Panadès.

1. Versió anterior: «á».

V

†

Barna — 5, Octubre de 1885

Caríssim amic y Senyor:

Al arribar à Barcelona he tingut lo sentiment de trobar-me ab sa molt grata de V. del 21 d'agost! única que no se m'ha enviat al Bach,¹ d'hont acabo de sortir.

També hi he trobat una targeta del S. Casabó,² son cunyat, que coneguí en Madrid fa tres mesos.

No se, si desde la fetxa de la carta han cambiat las circumstancies, sinó no tinc inconvenient en demanar al S. Lopez ó al Sr Güell una recomanació per lo que desitja,³ per escrit si continuan fora de Barna, de paraula si hi son.

Lo còlera te la culpa de que no los haixàs à veure à V. y à sos germans aquest estiu: servescas saludarlos en nom meu afectuosament.

Guardo, com se guardan las cosas estimadas, la fotografia del dibuix que pel primer cant del Canigó vostés m'enviaren.⁴ Jo li enviaré algun altre si l vol, mes tinc tan mala lletra que serà difícil interpretarho. ¿Seria mes facil després de la primera edició que, en aqueix cas, sortiria à primers d any nou?

Estich à ses ord[r]es en tot y per tot.

Seu de cor, en Jesus,

Jacinto Verdaguer, Pbre.

Ms CJV1 V/36 del llegat Joaquim Vayreda, que constitueix la resposta a la carta enviada pel pintor olotí a Verdaguer el dia 21 d'agost de 1885, publicada en el número IV d'aquesta mateixa sèrie.

1. L'agost de 1885, Verdaguer va fer, en efecte, una estada al Bac de Collsacabra.

2. Es refereix al Sr. Josep Casabó, germà de Mercè, esposa de Joaquim Vayreda des de 1876.

3. Veg. carta IV

4. Verdaguer havia demanat a Joaquim Vayreda que li il·lustrés *Canigó*. Veg. cartes II i III. Aquest projecte, finalment, no va arribar a realitzar-se.

VI

Olot, 1 Setembre 1890

R. Mn. Jacinto Verdaguer

Molt distingit Sr. y amic:

Per las noticias rebudas de V. per conducte del Sr. del jurat, l'amic Aulet,¹ me crech en lo deber de exitarlo a que se digni honrnarnos ab sa presensia en lo día del Certamen, 7 del corrent mes.² La vinguda, á mes de ser rebuda per tots com una mostra d'amor á la terra, constituhiria una prova mes de afecte envers de aquest son ami[c] y SS que, com ba tenir lo gust d'indicarli, ja se complauría en hostejarlo en sa casa, á cual fi li agrahiría se servis donarme notícia de sa arribada per poderlo esperar a la hora dels coches.

Esperan sa vinguda, res tinc que anyadir, sols repetir [...] son amic y SS.

Joaquim Vayreda

Carta 386,1-382,2 del fons Verdaguer-Panadès.

1. Es refereix a Eugeni Aulet i Soler, secretari del jurat qualificador del I Certamen literari celebrat a Olot, i, com a tal, autor de la corresponent memòria. Els altres membres del jurat, a més de Verdaguer, que n'havia de ser el president, foren: Joaquim Botet i Sisó, sots-president, i, com a vocals, Pere Alsius i Torrent i Joan Bassols i Prim.

2. S'està referint al I Certamen Literari que es va celebrar a Olot, organitzat pel Centre Catalanista, la presidència del qual havia estat proposada per Joaquim Vayreda a Verdaguer, el qual, a darrera hora, no va acceptar.

3. Mot breu il·legible, mig escapat, a l'extrem de la pàgina.

Dues versions del Cant I de *Canigó* conservades a Olot

El poema *Canigó* ocupa un lloc clau en les relacions entre Verdaguer i tots tres germans Vayreda, per raons diferents en cada cas. A continuació, transcrivim aquells fragments manuscrits del poema verdaguerià conservats, respectivament, en els llegats de Marià i de Joaquim Vayreda. El que anomenem A és una còpia manuscrita de la totalitat del *Cant I* d'aquest poema, pertanyent al llegat Marià Vayreda.²⁵ Es tracta d'una versió procedent de 8 fulls de quadern-llibreta, amb ratlles horitzontals, de 15'50 x 21'30 cms., cosits i no numerats. Sense títol que encapçalí el cant, les dues primeres estrofes són de la mà de Verdaguer, mentre que totes les altres, amb molt bona cal·ligrafia i pràcticament cap esmena, es deuen a un copista desconegut.

Ricard Torrents va ser ja del parer que aquesta versió del primer cant de *Canigó* es corresponia a l'estat del poema l'estiu de 1884, moment de l'estada de Verdaguer al santuari del Mont.²⁶ Es podria encara precisar més, tenint present la carta II editada *supra*: molt possiblement Verdaguer va enviar aquesta versió a Joaquim Vayreda el 5 d'octubre de 1884; una versió que, finalment, aniria a parar a mans del seu germà Marià.²⁷

Aquesta versió del primer cant de *Canigó* té un total de deu versos més que la versió definitiva: consta, com aquesta, de 38 estrofes escrites en una variant de l'estrofa mistraliana i d'una incrustació, en romanç heptasil·làbic, 10 versos més llarga que *Lo ram santi Joanenc* (54 versos en comptes de 44). També és a la incrustació on es produeix la major distància entre el text d'una i altra versió.

D'altra banda, el que anomenem B, consisteix en una versió inacabada del cant I de *Canigó* —de lletra desconeguda sobre paper de quadern amb ratlles horitzontals, de 29 x 13'2cm.— conservada en el llegat Joaquim Vayreda.²⁸ Es tracta de l'equivalent a les primeres nou estrofes del cant, en un total de 54 versos, transcrits sense separació estròfica però, en canvi, pràcticament coincidents amb la versió definitiva del text. Tanmateix, les nombroses discrepàncies de puntuació entre aques-

25. Document CV5/46 de la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot.

26. Ricard TORRENTS. «Sobre els corrents ideològics en el *Canigó* de Verdaguer», p. 246.

27. Es tracta d'una versió que ja havia estat editada, amb criteris filològics poc rigorosos i en una publicació de poca difusió, pel P. Nolas de EL MOLAR com a apèndix al seu article «Verdaguer y Mariano Vayreda», publicat a la revista olotina *Pyrene* (any VI, núm. 46, 1954), p. 1241-1251).

28. Document CJV3/15.

ta versió i la definitiva, així com la d'un parell de formes verbals, ens han fet decidir també a editar-lo, de manera fidel.

A

Ab lo seu fill y l comte de Cerdanya
à qui en guerra y en pau sempre acompanya,
devalla Tallaferro de Canigó un mati,
devalla de cassar en la boscuria,
quan al sentirhi mística canturia,
s en entra en l hermitatge devot de Sant Marti.

Lo Sant desde l caball, vestit de malla,
encès d amor d un colp d espasa talla
per abrigar à un pobre —son ribetat mantell.
Gentil, lo noy, contempla sa armadura
y exclama ab entussiasme que no dura:
—Mon pare, jo voldria ser caballer com ell.

¿No he feta ab vos contra Almansor la guerra?
¿m'ha vist l'espalla l'enemich? la terra
no reguí jo ab sanch meua y ab sanch de serraíns?
¿perque l'elm y l'escut, que à tans donareu,
à mi, à mi sol fill vostre me'l negareu?
¿no engendran ja les mares gerrers y paladíns?

—Fill, hereu de ma gloria y mon llinatge,
ta petició m'agrada y ton llenguatge,
demana si à ton oncle li plauhen com à mi.
—Es hora tanmateix, diu l'altre compte,
puig no es caballer que'n sía prompte,
que vetlle anit les armes, jo le'n faré al matí.—

Com dins un rusch murmuriosa abella,
se queda tot resant en la capella
acompanyat dels comtes, de patges y escuders,
en la tarima del altar se postra
contemplant al sant Bisbe que s'hi mostra,
que fou avans que bisbe mirall²⁹ de caballers.

29. Var. ant. ratllada «caballer».

La llum de l'alba al peu de l'ara'l troba,
com un colom, vestit ab blanca roba
regalantse ab l'aroma de cristians consells,
sanitosos consells que avans de gayre
com papallones volarán en l'ayre,
mes ¡ay! son cor novici també volant ab ells.

—Per Deu batalla —l'hermità li crida,
—estíma son honor mes que ta vida,
com ploma ta arma escriga per tot la santa lley,
más sempre capsal de la ignocencia,
si't dobla un vent que sía'l de clemencia,
escut sías pel poble y espasa per ton rey.—

Deixa després la blanca vestidura
y li donan á pessas la armadura
demunt lo camisó lo platejat perpunt:
ab lo capmall cobreix sa testa bella,
son cos gallart y fort ab la rodella
que du les quatre barres y un sol ixent damunt.

Guifre, son oncle, 'ls esparóns li posa
fent una creu en son genoll, que arrosa³⁰
ab una encesa llàgrima; l'espasa empunya apres
que á un raig de sol lluheix damunt de l'ara,
y á Gentil per cenyir-la se prepara,
del puny á la creuera fentli donar un bes.

Tres colps ab ella sobre'l dors li dona,
darrera injuria que'l guerrier perdona,
y l'eremita diuli —La espasa es una creu;
batalla y vens, com Jesuchrist, ab ella,
ama de cor aquesta esposa bella,
que ni arrancar-la puga la mort del costat teu.—

La hermita es com un ou atapahida
de vells, donzelles y minyons que hi crida
de la sonora esquella lo tritllejar festiu,
apar que hi entren d'aquells cims y planes,
ab lo jovent, totes les flors boscanes
per festejar al sant que desde aquí'ls somríu.

30. Var. ant. ratllada «rosa».

De les que hi há à sos peus esbadellades
ne culliren les nines á faldades,
y al veurer dins lo temple al caballer Gentil
entre ell y sant Martí les comparteixen
y á ruixades al front les hi espargeixen,
com fa en lo front dels arbres fruyters lo mes d'Abril.

Avuy se fa l'aplech en la capella,
endiumenjats á ruas van à ella
pagesos y artigayres, pastors y caballers,
y á sant Martí quiscun un do demana,
un do que'ls concedeix de bona gana,
als camps bones anyades, infants à ses mullers.

Les nines y donzells no pregan gayre
que'ls tempta, umplint de melodies l'ayre,
la verda cornamusa que s'infla sota un pí;
lo floviol espignador refila
y als cobles de jovent que ja desfila
marcant va la cadencia lo colp del tamborí.

Los passarells ne tenen gelosía
y trenan ses cançons ab la armonía,
la tórtora hi barreja son plor anyoradís;
piteja lo pinsá, xiula la merla,
y'l tendre rossinyol de perla en perla
los himnes fa rajarhi que ha apres al paradís.

Hi barreja sa música ó sa nota
l'aygua que brolla á dojo, ó que degota,
la que ab los lliris juga corrent per lo pradell,
los telís que'l bes de l'ayre fa remoure
flors nevades y rosses deixant ploure
que aplegan á trench d'alba les nines de Castell.

Grop d'ahont se capdella y descapdella
lo contrapas, sota una arcacia vella,
la font del Comte raja del cor d'un bosch jolíu,
los sálzers verts y'ls castanyers que abeura
ombra li fan d'un cortinatge d'eura
que atravessar no poden los raigs del sol d'estíu.

Los dos comtes s'asseuhen en la molsa,
lligats pels sons y melodia dolça,
Gentil se queda dret á l'ombra d'un euró,

mirant als que la música destría
y encadena uns ab altres la armonía
com lliga les idees ardenta inspiració.

Encaixan los fadrins ab les donzelles,
les parelles galants ab les parelles,
flors que l'amor enfila per fersen un collar;
quan la viventa roda es acabada,
suau, magestuosa, acompasada
y empesa per la música comensa de rodar.

Al centre de la roda armoniosa
de les nines sonríu la mes hermosa
coronat de violes del bosch son front seré.
Gentil prou la coneix, puig se sonriuhen
com dues flors que al mateix arbre viuhen
de la mateixa sava d'amor que las sosté.

Ple d'oracions son llabí que sospira
l'hermitá piadós à Gentil mira
desde'l portal del temple, rosats sos ulls en plor,
y girantse al sagrari del Altíssim
—salváulo, diu, oh Para amorosíssim,
les filles de la terra vos robarán son cor.—

Lo floviol que plora y que senglota
de prompte puja á sa mes alta nota,
com rusch al trench del dia, la dansa se remou;
s'enllesteixen los sons en ses escales,
los peus dels sardanistes prenen ales
y al sol de la alegría tota ánima's desclou.³¹

Així en les nits d'estíu les hores belles
ab pas suau segueixen les estrelles
que armonioses giran entorn de la polar;
mes canta'l gall, y corran mes alegres,
y d'ombra alsant los cortinatges negres
ab nou remor ajudan la terra á desvetllar.

Al desencadenarse la sardana
com enfilall³² de perles que s'esgrana
ne surt també Griselda, la rosa del ramell,

31. Var. ant. ratllada «remou».

32. Var. ant. ratllada «enfilall».

arranca, enamorada, de sa testa
la corona de reyna de la festa
y en mans corra á posarla del caballer novell.

Mes queda, al arribarhi, entrabancada
de Tallafarro ab la terrible ullada
que, sens paraules, díuli cruel ¿Donchs ahont vas?
La corona li cau al oferirla
y al abaixarse'l jove per cullirla,
ab veu de tró, li crida son pare —¿Donchs que fas?—

—¿Que te que veure ab tu aqueixa pastora?—
—Pare, respon, es del meu cor senyora;
cullint fresques maduixes un dia la encontrí,
¡qu'hermosa era!, nos verem y'ns aymarem,
la promesa d'amor ab que'ns lligarem,
só caballer, si's trenca no's trencará per mi.

—Donchs de ton cor esborra aqueixa imatge,
ó't tornaré de caballer à patge,
les armes arrencante que no sabras honrar.—
Gentil resta esblaymat, apar un roure
que un llamp acaba de ferir, y ploure
veu á sos peus ses branques, son front descoronar.

Avergonyida ella s'adossa á un arbre;
per estátua pendríala de marbre
qui no vejes ses llágrimes rajar com una déu.
No ho veu la gent del ball ni se'n adona,
à qui dansa felís ¿que se li'n dona
de la margaridoya que aixafa sota'l peu?

Com llantió que tras l'altar s'amaga
darrera'l Pirineu lo sol s'apaga
y'ls ulls d'alguna estrella se veuhen llambregar;
no tan amun, ni tan lluhents com elles,
s'oviran en lo bosch altres estrelles
y s'ou un cant de céltica tonada ressonar.

Del bosch de Canigó son los fallayres
que dansan fent coetejar pels ayres
ses trenta enceses falles com trenta serps de foch;
en sardana fantástica voltejan
y de má en má tirades espurnejan
de bruixes y dimonis com estrañent un joch.

Les llums de set en set pujan y baixan
cinyells de flama les montanyes faixan
y's veu entre fumades lo bosch llampeguejar,
surten rius de guspíres de tot cayre
com si's vegessen entre terra y ayre
los llams ab los cometes en guerra sabrejar.

Dels fallayres al ball la gent s'atansa,
les nines deixan la primera dansa,
y un dels juglars, al veurers ab los fadrins tot sol,
llansa, ab quimera mossegantse'l llabi
eixa cansó de verinós agravi
com grapat de vívores y negres escorpins.

Lo dia de sant Joan
n'es dia de festa grossa,
les nines del Pirineu
posan un ram á la porta,
d'ensá que una n'hi hagué
d'ulls blavenchs y ceya rossa,
semblava una flor del cel
aquí á la terra desclosa.

Un fallayre li ha caygut
al ull ;malhaja la brossa!
té la cara, com lo cor,
del color de pega fosa.
Cada dia, cap al tart,
va á festejarla una estona,
com á la ovella lo llop,
com l'esperver á la tórtora.

Ella no te gayre seny
les claus de son cor li dona
mes quan li demana'l nom
se li queda lletra closa.

Lo dia de sant Joan
se lleva avans que l'aurora,
pentina son cabell ros
que's de fil d'or una troca,
se'n va á la vora del riu
á cercar ventura bona.

Un ramellet cull de flors,
mellor ventura no troba,
floretes de sant Joan
de romaní y farigola,
y ab elles fent una creu

la clava al cim de la porta.
 Quan arriba'l seu galant
 á la casa entrar no gosa:
 —¿Perque no entras, com ahí?—
 li diu la que'l cor li roba.
 —Si traus lo ram del portal,
 á seure entraré una estona.—
 —¿Un ramellet te fa por?—
 —Me fa por la seva forma.—
 —Jesus, Maria, Joseph,
 si't fa por, no ets cosa bona.—
 —Donchs só'l diable malvat
 que les animes se'n porta,
 si no fos lo ram en creu
 la teva fora ma esposa,
 avuy jauríam plegats
 en mon llit de foch y sofra.—
 D'ensá qu'aixó succehí,
 en un mas de Serrallonga,
 lo dia de sant Joan,
 desde Colliure á Bayona
 les filles del Pirineu
 posan un ram á la porta.—
 Ha escoltat lo romans un vell fallayre
 y rebatent irat la falla en l'ayre,
 de trascantó sortintli, s'acara ab lo juglar,
 lo rústich trovador ab ell s'agafa
 y de bastons y tranques un bosch se veu alsar.

Entre'ls minyons y los de la serra
 va á rompre ¡válgans Deu! lo crit de guerra,
 quan altre crit mes áspres los agermana á tots:
 Los³³ son en la ciutat d'Elena,
 ja sos aixams negrejan en la arena
 á glops encara'n trauhen catorze á galiots.

A á arrabassarlos, Guifre exclama.—
 aixecantse vermell com una flama
 al temps que Tallaferro muntat ja en son caball
 diu —Jo á copsarlos vaig sobre Portvendres,
 llensaumels aviat com anyells tendres
 del Tech ab les onades á rodolons y avall.

33. Aquí el copista s'ha deixat, òbviament, de transcriure una paraula que, en la versió definitiva de *Canigó*, és «moros».

—Jo vinc ab vos — lo bell Gentil me crida,
 donant ja á son corcer tota la brida
 lo compte Tallaferro —No vingas,—li respon,
 —á qui't creava caballer suara
 serveixlo un any, serveixlo mes encara,
 que á ell ni á mi no'ns fasses jamay abaixá'l front.—
 Diu, y ja romp com áliga los ayres,
 tan sols per ferli llum alguns fallayres
 sen du per companyia, los mes lleugers y forts.
 Gentil ab Guifre á Cornellá devalla
 lo rebull somiant de la batalla,
 lo brassejar dels vius, lo cabussar dels morts.

Pels camins de Capsir y de Cerdanya,
 ja volan missatgers, á la campanya
 cridant à vells y joves, peons y caballers,
 per sortir de Conflent en só de guerra
 á l'hora en que sonríu l'alba á la terra
 à l'hora en que á fer llenya se'n van los llenyaters.

B

L'Aplech

Ab son germà, lo compte de Cerdanya,
 Com àliga que à l'aliga acompanya,
 Devalla Tallaferro de Canigó un matí:
 Vé ab son fill de cassar en la boscuria,
 Quant al sentirhi mistica canturia
 Se n'entra al hermitatge devot de Sant Martí.
 Lo Sant, desde'l cavall, vestit de maila,
 Encès d'amor, d'un colp d'espasa talla
 Per abrigar à un pobre, son ribetat mantell
 Gentil, l'aligó tendre, sa armadura
 Contempla, y, ab coratge que no dura:
 —Mon pare —diu— voldria ser cavaller com ell
 ¿No he feta ab vos contra Almansor la guerra?
 M'ha vist l'espátlla l'enemich? La terra
 No regui jo ab sach meva y ab sanch de sarrahins
 Perque l'elm y l'escut que a tants donareu,
 A mi, à mi sol, fill vostre, me'l negareu?
 No infantan ja les mares guerrers y paladins?
 —Fill, hereu de ma gloria y mon llinatge,

Ta petició m'agrada y ton llenguatge:
 Demana si à ton oncle li plauhen com à mi.
 —Es hora tantmateix, —Diu l'altre compte—
 Puig no es ja cavaller que'n sia prompte
 Que vetlle anit les armes jo l'en faré al matí—
 Com dintre'l rusch murmuriosa abella
 Gentil à orar se queda en la capella
 Acompanyat dels comptes de patges y escuders;
 En la tarima del altar se postra
 Contemplant al Sant bisbe que s'hi mostra,
 Que fou avans que bisbe mirall de cavallers
 La llum de l'alba al peu de l'ara'l troba
 Com un colom vestit ab blanca roba.
 Reganlance³⁴ ab l'aroma de cristians concells,
 Sanitosos concells que, abans de gayre,
 Com papallones volaran en l'ayre;
 Mes ¡ay! son cor novici tambe volant ab ells
 —Per Déu batalla, —l'hermitá l'hi crida,—
 Estima son honor mes que ta vida,
 Com ploma ta arma escriga per tot la santa lley.
 Sias sempre capçal de l'ignocencia
 Si't dobla un vent que sigui'l de clemencia
 Escut sies pel poble y espasa per ton Rey.—
 Dexa després la blanca vestidura
 Y li donan a peces l'armadura
 Demunt lo camisol lo platejat perpunt
 Abriga ab lo capmall sa testa bella
 Son cos gallart y fort ab la rodella
 Que dú las Quatre Barras y un sol ixent demunt
 Guifre, son oncle, 'ls esperons li posa,
 Fent una creu en son genoll, que arrosa
 Ab una encesa llágrima; l'espasa empunya après
 Que á un raig de sol lluheige damunt de l'ara
 Y à Gentil per cenyirla se prepara
 Del puny à la crehuera fentli donar un bés

34. Versió errònia per «regalant-se».